

Millî Mücadele Bütçeleri, Vergi Politikası ve Dış Yardımlar (1919-1923) / Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tekin [s.137-150]

Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / Türkiye

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda, kamu harcamalarına bütçe ile yön verme anlayışı esas itibarıyla 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile başlamıştır. Bu yıllarda gider mevzuatında önemli değişiklik ve yenilikler yapılarak kamu harcamaları belli ilkelere bağlanmıştır.

İmparatorluk, I. Dünya Savaşı yıllarında bile meclislerden geçirmek suretiyle bütçe düzenlemeleri yapmaya devam etmiştir. 1918 yılı Osmanlı bütçeleri için bir dönüm noktasıdır. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi'nin kabulünden geçerek kanunlaşan 1918 bütçesi, Osmanlı'nın müzakere yoluyla onanan son bütçesi olarak nitelenebilir.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi, Anadolu ve Rumeli'nin işgaliyle İmparatorluğu'n varlığının fiilen sona ermesi sonucunu doğurmuş ve 1919 yılında meclisler toplanamadığından bütçe kanunu hazırlanamamıştır. Ancak, Osmanlı Hükümeti 1918 yılı bütçesinin 1919 yılında da uygulanmasına devam kararı almıştır.

Türk Milli Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı için kullanılan en önemli araçlardan biri bütçe olmuştur. Milletın gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinin açılması ile birlikte bir genel bütçe yapılması gereği de ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede düzenlenen ilk bütçe 1920 yılına ilişkin bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Anadolu işgal edilmişti. Ünlü söyleşiyle Vatanın bütün kaleleri kuşatılmış, tersaneleri zaptedilmiş ve askerleri terhis edilmişti. Ordu'nun terhis ve silahlara el konulması, başlangıçta silah ve sayıca kıyaslanamayacak kadar üstün durumda bulunan işgal güçleriyle savaşmayı mecbur kılmaktaydı. Ancak, düzenli bir silahlı güç de yoktu. Bu nedenle Türk ulusu esaret zincirini kırmak, bağımsız ve özgür karakterinin gereğini yerine getirmek üzere, düşmanla eşit şartlarda savaşabilecek bir ordu temeli oluşturmak zorundaydı. Bu temel de ulusun kendi öz kaynaklarında mevcut idi.

Savaş yorgunu ulusumuz, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde tüm kaynaklarını seferber ederek -tabiri caizse can vergisi, kan vergisi, ter vergisi ve mal vergisi ödeyerek özetle canını dışına takarak- kesin zaferi kazanacak 590 bin kişilik bir ordu kurmayı başarabilmiştir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı, savaşın fiilen başladığı ve Atatürk'ün Samsun'a çıkış tarihi olan 19 Mayıs 1919'dan savaşın kazanılmasına kadar olan süre zarfında çeşitli farklılık ve özellikler gösterir.

Düşmana karşı ilk başkaldırış olan Kuvayı Milliye birliklerinin savaşımlı, kongreler dönemi ve düzenli ordu birlikleri dönemlerinde gelir sağlayıcı ve gelir artırıcı düzenlemeler değişiklikler göstermiştir.

I. 1920-1923 Döneminde Devlet Bütçesi ve Harcamalarına İlişkin Düzenlemeler

A. 1920 Yılı Bütçesi ve Mali Düzenlemeleri

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılışından kısa bir süre sonra devlet gelirlerinin tahsilatı Maliye Bakanlığınca yapılmaya başlanmış, böylece Düyunu Umumiye ve Tütün Rejisinin gelir toplama faaliyetlerine son verilmiştir.

Hükümet bir yandan gelir toplamakta, diğer yandan da kamu harcamaları yapmaktadır. Bunun için bir devlet bütçesi hazırlanması gerekiyordu. Ancak içinde bulunulan şartlar Meclis'te görüşmek suretiyle bir bütçe hazırlığına olanak vermiyordu.

Yıllık bütçe yapılamaması nedeniyle avans kanunları ve geçici bütçe kanunları adı altında geçici bütçe uygulamalarına gidilmiştir.

Önce Ocak-Şubat aylarını kapsayan avans kanunu ve Mayıs-Ekim aylarını kapsayan altı aylık geçici bütçeler yapılmış, sonra da Kasım-Aralık aylarını içine alan ikinci bir avans kanunu çıkarılmıştır.¹

Bütçe yılının son gününde çıkarılabildiği bulunan bu kanun bir bütçe kanunundan çok, bir önceki yıl ödeneklerini aşmamak kaydıyla illere verilen harcama yetkileri ile çıkarılmış olan avans kanunlarının mahsubunu kanunlaştıran bir metin niteliğindedir. Bu bütçe aynı zamanda bir kesin hesap niteliği de taşımaktadır.

1920 Bütçesi olağanüstü koşulların olağanüstü bütçesidir. Bütçe'nin Meclis genel kurulunda görüşülmeye başlandığı Ocak 1921 günleri aslında Türk tarihinin en karanlık günleridir. Bu sırada zaten asker ve techizat açısından çok yetersiz olan ordu bir taraftan Çerkes Ethem kuvvetleriyle uğraşmış, diğer taraftan da bunu fırsat bilen Yunanlılar I. İnönü Savaşı ile sonuçlanan bir taarruz başlatmışlardır.

Tablo 1: 1920 Yılı Gider Bütçesi (A Cetveli)

LİRA

Zati Hazreti Padişahi ve Hanedanı Saltantı	551.012
Divanı Muhasebat (Sayıştay)	26.696
Maliye Vekaleti	6.413.629
Müdafaai Milliyeye Vekaleti (Milli Savunma B.)	27.576.039
İmalatı Harbiye (Savaş araçları yapımı)	752.969
Bahriye (Deniz Kuvvetleri)	289.548
Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620.396
Maarriif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı)	577.061
Hariciye Vekaleti (Dışişleri Bakanlığı)	303.748
Adliye Vekaleti (Adalet Bakanlığı)	2.759.274
Posta ve Telgraf	1.427.898
Şer'iyeye Vekaleti (Diyaneet İşleri)	522.062
Sıhhiye Vekaleti (Sağlık ve Sos.Y.Bakanlığı)	613.141
Dahiliye Vekaleti	2.731.023
İktisat Vekaleti	1.264.921
Rüsumat Vekaleti (Gümrük İdaresi)	356.160
Düyunu Umumiye	7.680.696
Emniyeti Umumiye (Emniyet Genel Müd)	1.354.688
Şurayı Devlet (Danıştay)	-
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	403.311
Jandarma (Jandarma Genel Komutanlığı)	4.858.976
Riyaset (Büyük Millet Meclisi Başkanlığı)	18.375
Meclis Bütçesi (Büyük Millet Meclisi)	953.996
Matbuat ve İstihbarat (Basın Haberalma G.M.)	88.000

TOPLAM

63.018.354

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San.Ttd.Ş., Ankara,Nisan 1982, s. 278

1920 mali yılı bütçesinin genel özellikleri şöylece sıralanabilir:²

- 1920 yılı bütçesi bir savaş meclisi niteliğinde olan Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılmış bir savaş bütçesi görünümündedir. Savunma hizmetleri için bütçede ayrılan para tüm ödeneklerin %53'ünü oluşturmaktadır. Giderlerinin 63.018.358 lira, gelirlerinin de 51.388.626 lira olduğu bütçe 11.629.732 lira açıkla bağlanmıştır.

- Bütçe açığını kapatmak için Maliye Bakanı Merkez Bankası konumundaki Osmanlı Bankası'ndan avans alabilecek ve hazineye ait taşınmaz malları satabilecektir (Md. 7)

- Bu kanunla devlet gelirlerinin toplanması merkezileştirilmiş ve önceki uygulama olan Müdafai Hukuk Cemiyetleri, Heyeti Temsilîyeler ve Kuvayi Milliye Birlik Komutanlarının gelir toplayabilme yetkileri kaldırılmış, böylece ikili mükellefiyet sistemine son verilmiştir.

- Kanun, birlik komutanları ve yöneticilerinin çok sıkışık durumlarda, Ziraat Bankası'ndan borç alma yolunu da kapatmaktadır. Bankanın sermayesine el konulması da kesin bir şekilde yasaklanmaktadır. Aykırı hareket edenler Vatana İhanet Kanunu hükümlerine göre cezalandırılacaklardır. (Md. 9)

-Kanununun 20. maddesiyle, Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Milli sınırları içinde kalan yatırımlara ilişkin olan dış borçları ödemesi konusunda güvence verilmekte, ancak bu borçların ödenmesi milli ve mali bağımsızlığın gerçekleşmesine ertelenmektedir. Bu nedenle bütçeye borç ödemeleri için ödenek konulmamıştır. Gelir bütçesi içinde en büyük ağırlığı vasıtasız vergiler, tekel gelirleri ve devlet malları hasılatı izlemektedir. Aşar ve hayvan vergisi gibi ayni vergiler bütçe gelirlerinin yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır.

Tablo 2: 1920 Yılı Gider Bütçesi Miktar ve Yüzde Dağılımı

Daire	Tutar-Lira	G. T.

İçindeki Oranı %

Milli Savunma B.33.477.532.	53,0
Milli Sav. Bak.27.576.039	-
Jandarma G. Komt.4.858.976	-
Savaş Araçları Yp.752.969	-
Deniz Kuvvetleri289.548	-
Düyunu Umumiye7.680.696	12,2
Maliye Bakanlığı6.613.629	10,2
Adalet Bakanlığı2.759.274	4,4
İçişleri Bakanlığı2.731.023	4,3
Posta ve Telgraf1.427.898	2,3
Emniyet Gen. Müd.1.354.688	2,1
Ekonomi Bakanlığı1.264.921	2,0
Diğerleri 5.908.693	9,4
TOPLAM 63.018.354	100,0

Kaynak: Cihan Duru ve diğ., Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, 1982, s. 278

Tablo 1 ve 2'de de görüldüğü gibi bütçede en fazla harcama Müdafai Milliye Vekaletine aittir. Bu kuruluşu Düyunu Umumiye İdaresi ve Jandarma Genel Komutanlığı izlemektedir. İlgili dönemde Büyük Millet Meclisinin en ez ödeneğe sahip olması dikkat çekici önemli bir konudur.

Düyunu Umumiye bütçesinden askeri emekli, dul ve yetimlerinin aylık ve ikramiyelerinin ödenmesi için konulan 2.602.000 liralık ödeneğin yanında Bayındırlık Bakanlığı, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü ile Kabileler ve göçmenler ödeneklerinin bir bölümünü dolaylı savaş harcamaları olarak sayabiliriz. Böylece ödenekler de dikkate alındığında, 1920 yılı bütçesinden ulusal savunma için ayrılan ödenekler tüm ödeneklerin %67'sini bulmaktadır.

Tablo 3: 1920 Yılı Gelir Tahminleri B Cetveli

KISIM VE ALINAN VERGİ	MİKTAR
FASILLARTÜRLERİ	LİRA
1. Kısım	Vergiler
1	Müsakkafat ve Arazi Vergileri (Dolaysız V.) 2.540.689
2	Temettüat Vergisi 2.083.756
3	Harp Vergisi 200.000
7	Ağnam-Deve-Camus ve Canavar (Hayvanlar V.) 5.783.586
8	Aşar 13.641.079
9	Hissei İane 1.860.146
10	Hususi Ormanlar Vergisi 30.000
11	Maadin (Madenlerden Alınan Vergiler) 375.000
12	Vergi Tezakiri (Vergi Tezkereleri)75.000
Birinci Kısım Toplamı 26.589.256	
2. Kısım	Damga-Harçlar-Kaydiyeler Cezayı Naktiler
13	Damga Resmi 272.137
14	Hazine Pulları 175.000
15	Harçlar 237.055
17	Kaydiyeler 241.265
18	Cezayı Naktiler 43.437
İkinci Kısım Toplamı 968.894	
3. Kısım	Bilvasıta Alınan Vergiler (Dolaylı Vergiler)
20	Tömbeki Beyiyesi 48
21	Gümrük Resmi (Gümrük Vergisi)10.361.221

23	Rüsumu Bahriye (Deniz Vergileri)	4.000	
24	Rüsumu Sıhhiye (Sağlık Vergileri)	5.000	
25	Saydi Berri ve Bahri (Deniz ve Kara Avcılığı V.)		68.626

Üçüncü Kısım Toplamı 10.438.895

4. Kısım	İnhisarlar	
26	Tuz	3.500.000
27	Tütün	808.095
31	Post-Telofon-Telgraf	475.149

Dördüncü Kısım Toplamı 4.783.244

5. Kısım Müessesat (Kuruluşlar Geliri)

32	Mekatip ve Mües. Sınai ve Zıraiye Has.	45.000	
34	Sıhhiye Müdiriyeti Hasılatı	100	
35	Hükümet Kinini (Sıtmaya Karşı İlaç Satış G)		50.000
38	Maadin (Maden İşletmeleri G.)	15.386	

Beşinci Kısım Toplamı 110.486

6. Kısım Emlak ve Eşyayı Emriye Hasılatı

40	Emlaki Emriye Hasılatı (Devlet Malları G.)	666.000	
41	Miri Ormanları Hasılatı (Devlet Ormanları G.)	908.200	
42	Furuht Olunan Eşya Bedeli (Satılan Eşya Gel)	400.000	
43	Konya Ovası Ameliyatı İskaiye Varidatı	12.000	

Altıncı Kısım Toplamı 2.015.650

7. Kısım Maktu Vergiler

8. Kısım Hasılatı Mütenevvia

46	Hazinei Muamelatından H.O.	506.443	

48	Hasılatı Müteferrika (Çeşitli G.)	400.000
49	Tekaüt Tevkifatı (Emekli Kesenekleri)	702.000
51	İdarei Hususiye (Özel İdare G.)	150.000

Sekizinci Kısım Toplamı 1.758.443

9. Kısım	İstirdadat	
53	Tavizata Mukabil İstirdadat (Dağıt. Krş Alınan G.)	35.00

Dokuzuncu Kısım Toplamı 35.000

10. Kısım	İstihlak Resmi	
56	Sigara Kağıdı İstihlak Resmi	100.000.
57A	Oyun Kağıdı İstihlak Resmi	5.000
57B	Bilardo Dama vs. Resmi	5.000

Onuncu Kısım Toplamı 140.000

GENEL VARİDAT TOPLAMI 46.839.868

Kaynak: Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923). Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayın No: 1994/27, Ankara, Aralık 1994

Tablo 4: 920 Yılı Bütçesinde Devlet Gelirlerini %Dağılımı

Gelir Bölümleri	Tutar Lira	Gelirler içindeki Pay %
Dolaysız Vergiler	26.589.256	26,77
Damga V.-Harçlar Para Cez.	968.894	2,07
Dolaylı Vergiler	10.438.835	22,29
Tekel Gelirleri	4.783.244	10,21
Kuruluş Gelirleri	110.486	0,23
Devlet Malları Hasılatı	2.015.650	4,30
Çeşitli Gelirler	1.758.443	3,75

Geri Almalar	35.000	0,08
Tüketim Vergileri	140.000	0,30
Toplam	46.839.868	100,000

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 283

Tablo 3 ve Tablo 4 incelendiğinde Birinci kısımda yer alan vergilerin en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Birinci kısımda nisbi olarak en yüksek tutar Aşar vergisine aittir. Aşarı Ağnam, Deve, Camus ve Canavar gelirleri izlemekte, arazi vergileri ile temettüat vergisi de diğer önemli gelir kaynağı olmaktadır.

1920 Bütçesi'nde gelir kaynakları yeterli olmadığı için Batı Cephesi'ndeki orduya ayrılan 1.200.000 TL, 3 ay içinde verilmesi gerekmesine karşın 6 ay sonra ödenememiştir.³

B. 1921 Mali Yılı Bütçesi ve Mali Düzenlemeler

Türk Kurtuluş Savaşı'nın kuşkusuz en önemli dönemi İnönü Savaşlarının ve Sakarya Meydan Muharebesinin yapıldığı dönemdir. Bu dönemde içinde bulunan şartların gereği olarak uzun bütçe görüşmesi yapılamayacağından süreli olan avans kanunları (bir nevi geçici bütçeler) düzenlemesi yoluna gidilmiştir. Tüm harcamaların %68,4'ü Milli Savunmaya, %31,6'sı da diğer dairelere ayrılmış olmaktadır.

Tablo 5: 1921 Yılı Avans Kanunları

Kanun Adı	Tarih	No	Harcama Yetkisi (lira)	
Birinci Avans Kanunu	28.2.1921	104	2.000.000	
İkinci Avans Kanunu	24.3.1921	108	8.000.000	
Üçüncü Avans Kanunu	30.4.1921	119	10.000.000	
Dördüncü Avans Kanunu	2.6.1921	129	150.000	
Beşinci Avans Kanunu	2.7.1921	130	10.000.000	

Kaynak: Cihan Duru vd., Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 283

5 Temmuz 1934 tarihinde kabul edilen 2568 sayılı 1921 yılı Kesin Hesap Kanunu'yla 1921 yılı giderleri 57.128.834 TL belirlenmiştir. Bu yılda, yeni hizmetlerin ortaya çıkması ve ödeneklerin yetmemesi durumunda ek ödenek kanunları çıkarılarak hizmet yürütülmeye çalışılmıştır.⁴

C. 1922 Mali Yılı Bütçesi ve Mali Düzenlemeleri

1922 yılında da olağanüstü koşullar devam etmektedir. Bu nedenle mali yılın başlangıcında bütçe kanunu çıkarılamamış, harcamalar avans kanunlarıyla yapılmıştır. Başlangıçta sınırlı miktarda harcama yetkisi verildiği için kesin zaferin sağlandığı Başkomutanlık Meydan Muharebesi'ne (Dumlupınar) kadar altı adet avans kanunu da çıkarılmıştır. Bu avans kanunları tam bir bütçe kanunu durumunda olmayıp, gelir gider tahminlerinin gösterir cetvellerini kapsamaktadır.⁵

Tablo 6: 1921 Ek Ödenek Yasaları

Ek Ödenek Yasası - Amacı	Tarih	No	Tutar (lira)
Erzurum-Erzincan, Samsun Havza			
Demiryolu İnş.-Kızılırmak Keşfi	28.4.1921	115	400.00
Şehit Çocukları-Göçmenler	15.10.1921	157	5.000
Düşmandan alınan Bölgelere Yardım.	31.10.1921	161	1.000.000
İçişleri Bak. memur Gündelikleri	3.12.1921	167	30.000
Darüleytam ve Darülmesai -Antep	8.12.1921	169	80.000
Adana Bölgesi Jandarması	19.12.1921	171	897.454
Adana Bölgesi Polis Kadroları	20.12.1921	172	22.605
Adana Yatılı Lisesi ve Antep Ticaret Lis.	20.12.1921	173	1.751
Maliye Müfettişliği Kurulması	22.12.1921	175	2.010
Anadolu Posta Telgraf Teşk Kurulması	24.12.1921	176	100.000
Buhara Dış Temsilciliği açılması	23.1.1922	184	675
Posta Telgraf Gen. Müd. Bütçesine eklenen	23.1.1922	185	40.000
Yetimler Yurdu Yapımı	28.1.1922	187	10.000
Barış Görüşmeleri için Dışileri Banlığına	6.2.1922	190	160.000

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 283

Birinci Avans Kanunu diğer avans kanunlarına da temel oluşturan kapsamlı bir düzenlemedir. Kanun verilen harcama yetkisi yönünden sınırlı bir dönemi kapsamakta, ancak gelirlerin tahsiline yetki veren maddesi bir genel bütçe kanun düzenlemesi niteliğini taşımaktadır. Daha sonra çıkarılan avans kanunları, birinci avans kanunuyla verilen sınırlı harcama yetkisini tamamlayıcı niteliktedir. Altı ve yedi numaralı son avans kanunlarıyla askeri harcamalar yavaş yavaş kısıntıya uğrayarak yerini savaş yaralarının sarılmasını öngören harcamalarına bırakmaktadır.⁶ 1922 yılında, avans kanunlarıyla verilen harcama sınırının aşılması ya da yeni ihtiyaçların ortaya çıkması nedenleriyle ek ödenek kanunları da çıkarılmıştır. Bu kanunlar çeşitli bakanlık ve idarelerin ortaya çıkan ilave ihtiyaç nedeniyle ödeneklerin artırılmasını öngörmektedir. Dış ülkelere borç anlaşması Dışişleri Bakanlığı ve bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele için Ekonomi Bakanlığı bütçesine ödeneklerinin artırılması bunlar arasında sayılabilir.

Tablo 7: 1922 Yılı Avans Kanunları

Kanun Adı	Tarih	No	Harcama Yetkisi
Birinci Avans Kanunu	28.2.1922	198	7.000.000
İkinci Avans Kanunu	6.5.1922	230	15.000.000
Üçüncü Avans Kanunu	3.7.1922	241	12.000.000
Dördüncü Avans Kanunu	21.8.1922	250	8.000.000
Beşinci Avans Kanunu	20.9.1922	266	14.000.000
Altıncı Avans Kanunu	11.10.1922	269	2.000.000
Yedinci Avans Kanunu	14.12.1922	289	26.000.000

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San.Ttd.Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 283

1922 yılının en önemli uygulaması bütçe gelirlerini artırıcı etkisinden çok, savaşın finansmanında en önemli payı oluşturan Tekalifi Milliye gelirleridir.

Tablo 8: 1922 Yılı Bütçe Giderleri (TL)

Daireler	Ödenek	Harcama
Büyük Millet Meclisi	167.645	834.657
Hilafet ve Hanedan	1.144.455	153.624
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti	18.721	12.176
Maliye Vekaleti	8.084.300	5.381.533
Düyunu Umumiye	2.263.711	11.521.525
Ziraat Bankası	1.245.458	602.327
Muhassasatı Zatiye	4.924.217	4.359.785
PTT M.U	2.129.657	1.580.453
Rüsumat M.U.	1.141.163	701.509
Dahiliye Vekaleti	2.451.191	2.045.705
Emniyet U.M.	1.682.348	1.395.424
Umum Jandarma Komutanlığı	5.845.176	4.914.246
Hariciye Vekaleti	970.257	674.269
Matbuat ve İstihbarat M.U.	107.494	83.140
Sıhhiye Vekaleti	948.578	620.30
Muaveneti İçt. Muhacirin Müdireyiti	1.139.338	600.649
Şeriye Vekaleti	632.226	413.175
Adliye Vekaleti	2.792.695	2.180.457
Maarif Vekaleti	1.432.245	1.136.064
Nafia Vekaleti	928.724	617.547
İktisat Vekaleti	2.523.353	1.555.026
Müdafaai Milliye Vekaleti	55.829.136	42.119.265

Bahriye Dairesi 1.117.868 826.771

Askeri Fabrikalar M.U. 1.554.285628.448

TOPLAM 100.974.541 74.957.848

Düyunu Umumiye vd. Ek Ödenek 4.669

GENEL TOPLAM 100.979.210

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 371

Tablo 9: 1922 Bütçe Harcamalarını Yüzde Dağılımı

Harcama Türleri	Tutar TL	Tutar TL	%Oran
I-Savunma Harcamaları	48.488.729	65	
Milli Savunma B.(42.119.265)			
Deniz Kuvvetleri(826.771)			
Askeri Fabrikalar(628.447)			
Jandarma(4.914.246)			
II-Diğer Harcamalar	26.469.119	35	
Toplam	48.488.72974.957.848	100	

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 283

Tablo 8 ve 9'da 1922 yılı bütçe harcamalarının yüzde dağılımı gösterilmiştir. Görüldüğü gibi, tüm harcamalar içinde savunma harcamalarının payı %65'e ulaşarak 1921 yılındaki düzeyine yaklaşmıştır. 5 Temmuz 1934 tarih ve 2569 sayılı 1922 Yılı Kesin Hesap Kanunu' na göre de 1922 yılında gerçekleşen harcama miktarı 74.957.848 TL'dir.

Tablo 10 ve 11'de 1922 yılı gelir tahminleri ve yüzde dağılımları gösterilmiştir. 1922 yılının tüm gelirleri içinde en büyük paylar sırasıyla dolaysız, dolaylı vergiler ve tüketim vergilerine ilişkindir. Bu üç gelir bölümünün tüm gelirler içindeki payı %79'u bulmaktadır. Diğer gelirler tüm gelirler içinde ancak %21'lik bir yer tutmaktadır.

Tablo 10: 1922 Yılı Gelir Tahmin ve Tahsilatı

KISIM-FASIL-GELİR TÜRÜTahmin TL Tahsilat TL

1: Dolaysız Vergiler

Müsakkafat ve Arazi Vergisi1.700.000

Akarat Bedeli ve İcar Vergisi500.000

1. Fasıl Toplamı 2.200.0002.506.000

Temettüat

Temettü Vergisi 1.200.000.1.462.000

Harp Kazançları Vergisi600.000403.000

2. Fasıl Toplamı 1.800.0001.865.000

Harp Vergisi 300.000 334.000

Müecceliyeti Askeriye Vergisi2.000.00011.374.000

Mükellefiyeti Nakliyei Askeriye Vergisi800.000 777.000

4. Fasıl Toplamı 2.800.0002.151.000

Muafiyeti Askeriye Vergisi200.0001.007.000

Davar, Deve, Camuz, Canavar R.3.502.000 4.608.000

Aşar 15.200.00021.305.000

Tütün Aşarı 950.000 54.000

İpek Öşrü 50.000 71.000

8. Fasıl Toplamı 16.200.00021.340.000

Hasılai İane 2.000.000 931.000

Hususi Ormanlar Hasılatı30.000 45.000

Maadin 25.000 46.000

Vergi Tezakiri	5.000	37.000

1. Kısım Toplamı	29.062.000	34.960.000

2.Kısım: D. V., Harçlar, Kaydiyeler, Cezai Nakd.

Damga Resmi	360.000	570.000

Hazine Pulları	250.000	322.000

Harçlar	230.000	488.000

İhtira Beratı	-	-

Kaydiyeler	250.000	276.000

Cezai Nakdiyeler	300.000	190.000

2. Kısım Toplamı	1.390.000	1.846.000

3. Kısım: Dolaylı Vergiler

İspirto	115.000	25.000

Tömbeki Beyiyeleri	2.000	-

İthalat, Transit, İhracat Resimleri	8.500.000	12.717.000

İhracat Resmi Fevkaladesi	-	-

Rüsumu Bahriye	44.000	60.000

Rüsumu Sıhhiye	30.000	86.000

Saydi Berri ve Bahri	173.000	95.000

3. Kısım Toplamı	8.864.000	12.983.000

4. Kısım: Tekeller

Tuz Resmi	3.500.000	3.864.000

Tütün	60.000	-

İmalatı Harbiye Satışı	1.300.000	4.000

Meskukat	-	1.000

Tedavülde Nakit Pulları	-	-
PTT	1.165.000	1.389.000
4. Kısım Toplamı	6.565.000	5.258.000
5. Kısım: Müessesat	-	-
6. Kısım: Emlak ve Eşyay Emriye Hazinesi	2.610.000	1.713.000
7. Kısım: Maktu Vergiler	-	-
8. Kısım: Hasılatı Mütenevvia	3.805.000	5.320.000
9. Kısım: İstirdadat	34.000	62.000
10. Kısım: İstihlak Resmi	4.803.000	8.633.000
11. Kısım: Tekalifi Cedide	-	-
Temaşe Vergisi	-	27.000
Mükeyyifat Vergisi	-	20.000
11.Kısım Toplamı	-	47.000
Ticaret Vergisi	500.000	-
Elviyei Selase Maktu Vergisi	250.000	136.000
Varidat Fevkaladesi	2.500.000	440.000
Harp Ganimetleri	-	7.000

GENEL TOPLAM 60.169.000 71.730.000

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San.Ttd.Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 315-316

Tablo 11: 1922 Yılı Bütçe Gelirlerinin Yüzde Dağılımı

GELİR TÜRÜ	Tahsilat TL	%Pay

Dolaysız Vergiler	34.960.000	48,8
Damga Resmi, Harçlar, Kaydiyeler,		
Para Cezaları	1.846.000	2,6
Dolaylı Vergiler	12.983.000	18,1
Tekeller	5.258.000	7,3
Kuruluş Gelirleri	325.000	0,5
Emlak ve Eşyai Emiriye Hazinesi	1.713.000	2,4
Maktu Vergiler	-	-
Çeşitli Gelirler	5.320.000	7,4
İstirdadat	62.000	0,1
Tüketim Vergisi	8.633.000	12,0
Tekalifi Cedide	47.000	-
Elviyei Selase Maktu Vergisi	136.000	0,2
Olağanüstü Gelirler	440.000	0,6
Harp Ganimetleri	7.000	-
TOPLAM	71.730	100,0

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I. Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San.Ttd.Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 317

1922 yılı gelirlerinin önemli bir bölümünü 9 gelir türü oluşturmaktadır. Bunlar sırasıyla Aşar, Dışalım, transit, dışsatım resimleri, tüketim vergileri, tuz resmi, müsakkafat ve arazi vergisi, temettü vergisi, PTT ve müecceliyeti askeriye vergisi bu 9 gelir kaleminin toplam içindeki payı %74,1 olmaktadır. Diğer gelirlerin ise payı %25,9'dur. Gelirler içinde en önemli pay %29,7 ile aşara aittir. Dikkat çeken diğer bir nokta ise tuz resminin yüksekliği olup oranı %5,4 olmuştur. Bu durum Kurtuluş Savaşı sırasındaki mali sıkıntılarının, devleti ne denli ilginç alanlara başvurmak zorunda bıraktığını göstermek bakımından dikkat çekicidir.

5 Temmuz 1934 tarihinde kabul edilen 2569 sayılı 1922 yılı Kesin Hesap Kanunu'yla 1922 yılı gelir tahsilatı 71.729.636 TL olarak belirlenmiştir.⁷

D. 1923 Yılı Bütçesi ve

Mali Düzenlemeler

Türk Kurtuluş Savaşı sürecinde 1923 yılı, barış döneminin başlaması için yoğun diplomatik temasların gerçekleştiği bir yıldır. Bu yılda askeri zaferler siyasal zaferlere dönüştürülme durumundadır. Lozan Barış Antlaşması imzalanacak, rejim niteliği değişerek Anadolu toprakları üzerinde yeni Türk Cumhuriyeti şekillenecektir.

Bununla birlikte, 1923 yılı belli ölçülerde bir belirsizlikler dönemidir. Kurtuluş savaşı ile kazanılan askeri zaferin siyasal zaferle tamamlanması süreci sıkıntılarla doludur. İstanbul ve Boğazlar hala İngiliz işgali altındadır. Bu yılda çıkarılan avans kanunu, 28 Şubat 1339 (1923) tarih ve 311 sayılı olup, Mart ayı başından itibaren genel hizmetlerde kullanılmak ve aynı yılın bütçesinden mahsubu yapılmak üzere 30.114.250 liranın avans olarak harcanmasına yetki vermektedir.⁸ Kanun özellikle ithal edilecek un ve buğdaylardan asıl tarifenin beş misli gümrük resmi alınmasını öngörerek iç üretimi teşvik etmeyi amaçlamıştır. 1923 yılında çıkarılan ikinci avans kanunu 15 Nisan 1339 tarih ve 311 sayılıdır. Bu kanunla birinci Avans Kanunu'yla verilene ek olarak Bahriye, Müdafai Milliye ve askeri fabrikalar için 22 milyon, diğer daireler için de 15.500.000 lira olmak üzere 37.500.000 liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmektedir. Ayrıca, Dışişleri bütçesine Lozan Barış görüşmelerine katılan heyetin giderlerini karşılamak üzere, 150.000 lira ödenek konulmuştur. Bütçede yeni ve geçici bir düzenleme de Yunan birliklerince kaçarken yakılan yada harp nedeniyle harap olan şehirleri yeniden inşa etmek üzere şehirler belediyelerine ikraz verilmesidir.

Tablo 12: 1923 Yılı Bütçe Giderler (TL)

Daireler	Ödenek	Harcama
Büyük Millet Meclisi	2.182.697	1.990.740
Riyaseti Cumhur	82.440	76.420
Divanı Muhasebat	158.380	26.206
Hilafet ve Hanedan	436.695	435.691
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti	54.562	43.462
Maliye Vekaleti	13.033.830	9.467.177
Düyunu Umumiye	6.000.000	4.340.508
Ziraat Bankası	642.891	642.890

Muhassasatı Zatiye	10.550.9448.614.272	
Düyunu Umumiye Variidatı Mahsusa İd.	3.174.651	2.124.200
Rüsumat M.U.	2.521.358	1.623.094
Dahiliye Vekaleti	3.815.668	2.922.644
PTT M.U.	3.346.482	2.540.758
Emniyet U.M.	3.215.552	3.032.506
Umum Jandarma Komutanlığı	9.892.133	7.559.307
Hariciye Vekaleti	1.254.955	670.958
Matbuat ve İstihbarat M.U.	107.13690.283	
Sıhhiye Vekaleti	1.449.619	1.016.216
Muaveneti İçt. Muhacirin Müdireyiti	1.884.839	1.225.990
Şeriye Vekaleti	1.185.414	915.266
Adliye Vekaleti	4.763.200	3.878.515
Maarif Vekaleti	3.640.042	3.033.002
Nafia Vekaleti	2.018.001	1.528.122
İktisat Vekaleti	3.033.151	2.158.915
Mübadele, İmar İskan Vekaleti	6.095.083	866,667
Müdafaai Milliye Vekaleti	54.172.61241.096.440	
Bahriye Dairesi	3.173.054	1.948.232
Askeri Fabrikalar M.U.	2.876.8732.058.430	
TOPLAM	144.802.262105.926.911	

Kaynak: Cihan Duru ve Diğ., Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, 1982, s. 371

1923 yılında çıkarılan bu iki avans Kanununa ilave olarak mali yılın sonuna kadar uygulamaları kapsamak üzere ikinci altı aylık tahsisat kanunu çıkarılmıştır. Kanuna bağlı cetvelde her daire ve idarenin ödenekleri sıralanmaktadır. Büyük Millet Meclisi için ayrılan ödenek tutarı 238.323 lira olduğuna göre ayrılan ödeneğin önemli düzeyde olduğu söylenebilir.⁹

Tablo 12'de 1923 yılı bütçe giderleri yer almaktadır. 1923 yılı Hazine Genel Hesabına göre 1923 yılı için 144.802.602. ödenek ayrılmış ve 105.926.911. TL harcama yapılmıştır. En fazla harcama 1921 ve 1922 yılı bütçelerinde olduğu gibi Milli Savunma Bakanlığı'na aittir. Diğer yandan, uzun bir süre sonra 5 Temmuz 1934 tarihinde kabul edilen 2570 sayılı 1923 yılı Kesin Hesap Kanunu'yla 1923 yılı harcamalarının kesin tutarı 105.926.911 olarak belirlenmiştir.¹⁰

Tablo 13: 1923 Yılı Gelir Tahmin ve Tahsilatı (TL)

KISIM-FASIL-GELİR TÜRÜ	Tahmin TL	Tahsilat TL
1: Dolaysız Vergiler		
Müsakkfat ve Arazi Vergisi	5.000	5.148
Akarat Bedeli ve İcar Vergisi	-	-
1. Fasil Toplamı	5.000	5.148
Temettüat		
Temettü Vergisi	2.500.00	3.355
Harp Kazançları Vergisi	1.000.000	764.000
2. Fasil Toplamı	3.500.000	4.119.000
Harp Vergisi	700.000	2.014.000
Müecceliyeti Askeriye Vergisi	400.000	357.000
Mükellefiyeti Nakliye Askeriye Vergisi	500.000	1.263.000
4. Fasil Toplamı	900.000	1.620.000
Muafiyeti Askeriye Vergisi	350.000	381.000
Davar, Deve, Camuz, Canavar R.	4.002.000	3.657.000
Aşar	25.000	28.702

Tütün Aşarı	600.000	8.000
İpek Öşrü	140.000	217.000
8. Fasıl Toplamı	25.740.000	28.927.000
Hasılai İane	-	-
Hususi Ormanlar Hasılatı	78.000	110.000
Maadin	10.000	256.000
Vergi Tezakiri	39.000	43.000
1.Kısım Toplamı	40.319.000	46.275.000

2. Kısım: D. V., Harçlar, Kaydiyeler, Cezai Nakd.

Damga Resmi	1.300.000	-
Hazine Pulları	800.000	1.743.000
Harçlar	522.000	864.000
İhtira Beratı	10.000	1.000
Kaydiyeler	685.000	719.000
Cezai Nakdiyeler	700.000	323.000
2. Kısım Toplamı	4.017.000	3.650.000

3. Kısım: Dolaylı Vergiler

İspirto	100.000	-
Tömbeki Beyiyeleri	100.000	-
İthalat,Transit, İhracat Resimleri	16.600.000	25.402.000
İhracat Resmi Fevkaladesi-	-	-
Rüsumu Bahriye	520.000	249.000
Rüsumu Sıhhiye	100.000	87.000
Saydi Berri ve Bahri	1.100.000	203.000

3. Kısım Toplamı18.520.00025.942.000

4. Kısım: Tekeller

Tuz Resmi 5.000.000 3.977.000

Tütün 4.203.000 -

İmalatı Harbiye Satışı1.500.000107.000

Meskukat 200.000 -

Tedavülde Nakit Pulları - -

PTT 2.175.000 2.935.000

4. Kısım Toplamı13.078.0007.019.000

5. Kısım: Müessesat649.000 692.000

6. Kısım: Emlak ve Eşyai Emriye Hazinesi 2.395.000 6.425.000

7. Kısım: Maktu Vergiler--

8. Kısım: Hasılatı Mütenevvia4.000.000 4.917.000

9. Kısım: İstirdadat908.000 66.000

10. Kısım: İstihlak Resmi9.612.00015.759.000

11. Kısım: Tekalifi Cedide

Temaşe Vergisi 70.000 -

Mükeyyifat Vergisi 70.000 19.000

11. Kısım Toplamı 140.000 19.000

Elviyei Selase Maktu Vergisi - 59.000

Varidat Fevkaladesi - 449.000

Harp Ganimetleri - -

GENEL TOPLAM93.638.000111.272.000

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 372-373

Tablo 14: 1923 Yılı Bütçe Gelirlerinin Yüzde Dağılımı

GELİR TÜRÜ	Tahsilat TL	%Pay
Dolaysız Vergiler	46.275.000	41,6
Damga Resmi,Harçlar,		
Kaydiyeler, Para Cezaları	3.650.000	3,3
Dolaylı Vergiler	25.942.000	23,3
Tekeller	7.019.000	6,3
Kuruluş Gelirleri	692.000	0,6
Emlak ve Eşyay Emiriye Hazinesi	6.425.000	5,8
Maktu Vergiler	-	-
Çeşitli Gelirler	4.917.000	4,4
İstirdadat	66.000	0,1
Tüketim Vergisi	15.759	14,2
Tekalifi Cedide	19.000	-
Elviyei Selase Maktu Vergisi	59.000	-
Olağanüstü Gelirler	449.000	0,4
TOPLAM	111.272.000	100,0

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan ve Abdurrahman Öngöçlü, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I.Kitap Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982, s. 374

Tablo 13'te 1923 Yılı Bütçe Gelirleri ve Tablo 14' te bütçe gelirlerinin yüzde dağılımı gösterilmektedir.

Tüm gelirler içinde en büyük paylar sırasıyla dolaysız vergiler, dolaylı vergiler ve tüketim vergisine aittir.

Bu üç gelir bölümünün toplam gelirler içindeki payı %80'e ulaşmaktadır. 1923 yılı bütçesi, kesin hesaba göre 5.345.034 TL fazla vermiştir.

Ayrıca savaş ekonomisi yöntemleri ile Sultanın ve bürokratik aristokrasinin devlet örgütü içinde ve toplumsal hasılat üzerindeki keyfi egemenliğini bir kalemde değilse bile küçük darbeler ve kemirmelerle ortadan kaldıran uygulamaların hukuki dayanağını oluşturan bir dizi kanun ve kararname, bu dönemin önemli özellikleri arasında yer almıştır.¹¹

Milli Mücadele, emperyalist saldırıya karşı yürütülen silahlı bir karşı koymaydı. Bu mücadele boyunca ülkedeki gayrimüslüm azınlıklar emperyalist güçlerle aynı safta yer almışlar; Rum, Levanten ve Ermeni sermaye çevrelerinin açık işbirliği görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi Milli Mücadele Anadolu Halkının katkısı ve desteği ile yapılmıştır.¹²

II. 1919-1923 Döneminde Vergi ve Gelir Artırıcı Politikalar

A. 19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 Dönemi

Bu dönem Anadolu'nun hükümeteşiz ve devletsiz kaldığı on bir aylık bir süreyi kapsamaktadır.

15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarak Anadolu'yu işgale başlayan Yunan Ordusu, Batı Anadolu'da ilerlemesini sürdürürken, bir taraftan halk Kuvayı Milliye Birlikleri oluşturarak az sayıdaki direnişçileriyle düşmanın ilerlemesini durdurmaya çalışmakta, diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu bütünleşme hareketi gelişmekte ve gerçekleşmektedir. Anadolu bütünleşme hareketi aslında Amasya Tamimi ile başlamış, Heyeti Temsiliye'nin Anadolu'nun yönetimine el koyması ile de sonuçlandırılmıştır.¹³

B. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin Finansmanı

23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum'da toplanan kongreye, Van, Bitlis, Sivas, Trabzon ve Erzurum'dan toplam 56 temsilci katılmış olup, bunların yollukları kendilerini seçen Müdafai Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri'nce ödenmişti. Erzurum Müdafai Hukuk Cemiyeti'de ev sahibi olarak ağırlama giderlerini üstlenmişti.

Kongre giderlerini karşılamak üzere halkın bağışlarına da başvurulmuş ve 1500 lira civarında bir para toplanabilmişti. Erzurum'dan sonra Sivas'ta da bir kongre yapılarak Anadolu'nun bütünlüğünün aşama aşama sağlanması gerekiyordu. İstanbul Hükümeti, yabancı işgal kuvvetleri ve milli mücadeleye karşı her türlü girişimlerine rağmen 4 Eylül 1919 günü kongre çalışmalarına başlamıştır. Bu kongrenin önemi ulusal amacı izlemek ve yönetmekle görevli Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında on bir kişiden oluşan bir Temsil Heyeti'nin oluşturulmasıdır.¹⁴

Sivas Kongresi'nde çok büyük mali sıkıntılar yaşanmış, mütevazı bile sayılamayacak bir ortamda kongre çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kongrede de giderler mahallen ve Müdafai Hukuk Cemiyetleri yoluyla karşılamaya çalışılmıştır.¹⁵

C. Kuvayi Milliye Dönemi

Kuvayi Milliye, halk kuvvetlerini, Müdafai Hukuk ve Reddi İlhak Kuruluşlarını da içine alan geniş bir örgütlenmedir. Dar anlamda Yunan ordusuna karşı savaşıyan yerel milis birliklerini ifade eder. 15 Mayıs 1919'dan 1920 yılı sonlarına kadar Yunan ordusuna karşı direniş Kuvayi Milliye tarafından yürütülmüştür. Kuvayi Milliye 16 Mayıs 1920 tarih ve 7 no'lu kanunla Milli Savunma teşkilatına bağlanarak, tüm silahlı birlikler birleştirilmiştir. Bu suretle düzenli ordu yoluyla Yunan işgali ve diğer işgallere karşı mücadele başlatılmıştır.¹⁶

Kuvayi Milliye 40 ay süren Kurtuluş Savaşı'mız'ın 18 aylık bir dönemini kapsamakta olup bunun en ilgi çekici dönemi de 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 arasındaki 11 aylık süredir. Bu sürede Kuvayi Milliye güçleri sadece cephede çarpışan halk birlikleri değil aynı zamanda halkın kendi kendini yönetmesi ve yönetime el koyması şeklinde ortaya çıkan bir yönetim biçimidir. Kuvayi Milliye başlangıçta Yunan işgaline karşı önemli başarılar kazanmıştır.¹⁷

D. Büyük Millet Meclisi Dönemi

1. Sakarya Meydan Muharebesi'ne Kadar Olan Dönem

23 Nisan 1920'de çalışmalarına başlayan Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip bir savaş meclisi idi. Meclisin asıl amacı Anadolu'yu düşmandan kurtarmak olduğu halde birbiri ardına çıkarılan iç isyanlar nedeniyle önceleri Meclis kendi varlığını korumak zorunda kalmıştır.

13 Mayıs 1920'de Bolu ve Düzce isyanıyla başlayan iç isyanlar, Anzavur, Konya, Yozgat ve Doğu'da Milli aşireti isyanı ile devam etmiş, toplam gücü 40-45 bin savaşçı olan milli direniş güçleri iç isyanları bastırmak zorunda kalmıştı. Aksi takdirde, isyancı güçlerle Yunan ordusunun amaçları bir noktada çakıştığına göre Kurtuluş Savaşı'nı örgütlemek ve başarmak mümkün olmayacaktı.

İç isyanların mevcut silahlı güçleri meşgul etmesi nedeniyle, Yunan Ordusu Batı Anadolu'da hızla ilerleyebilmiş ve 22 Haziran 1920'de genel taarruza kalkışabilmiştir.

9 Ağustos 1920'de Bursa'nın işgali ve Uşak bölgesinin ele geçirilmesi tamamlanmıştır.

26 Mart 1921'de Yunan kuvvetleri bir kez daha İnönü'de Türk mevzileri önüne gelmiş ve beş gün süren çok kanlı çarpışmalardan sonra yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Olayların bu tarihi akışı içinde Büyük Millet Meclisi yönetimi iç isyanları bastırır, Yunan ilerleyişini durdurur, Doğudaki toprakları Ermenilerden kurtarır, Çerkez Ethem kuvvetlerini dağıtır. Yunanlılara karşı Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerini kazanırken hangi mali imkanlara sahipti, bu savaşları neyle yürütmüştü?

Savaşlarda varını yoğunu tüketmiş yorgun Anadolu halkı son derece fakrû zaruret içinde idi. Bir kurtuluş mücadelesi de olsa aslında verecek pek fazla bir şeyi yoktu. Bir taraftan halkın bu durumu diğer yandan da iç isyanların olumsuz etkilerine halkın kapılmasını önlemek amacıyla Büyük Millet Meclisi özellikle gelir Kanun'larında yumuşak bir tutum izlemek zorunda kalmıştır. Bu nedenle geniş halk kitlelerini büyük ölçüde etkilemeyen tüketim ve gümrük vergilerine yapılan zamlarla gelirler artırılmaya çalışılmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışından 2. İnönü Muharebesi'nin son günü olan 12 Nisan 1921 tarihine kadar olan yaklaşık bir yıllık süre zarfında 109 adet kanun çıkarılmış olup, bunun 56 adedi mali kanundur. Bu 56 adet mali kanununun 30'u gelir 26'sı gider kanunu olup, gider Kanun'larının büyük çoğunluğunu geçici bütçe ve avans Kanun'ları oluşturmaktadır.¹⁸ Bunlardan gelirlerle ilgili olan uygulamalar aşağıdaki başlıklarda belirtilmiştir:¹⁹

A) Vergi Düzenlemeleri ve Uygulamaları

Büyük Millet Meclisi, açıldıktan sonra 24 Nisan 1920'de 1 sayılı Kanun'la Ağnam Resmini (Hayvanlar Vergisini) dört kat arttırmıştır.

17 Ağustos 1920 tarih ve 12 no'lu Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun ile de nakden ihale olunamayan aşar bedellerinin tahsil usul ve esasları düzenlenmektedir.

Savaş döneminin başlangıcında özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar olan dönemde daha çok mevcut vergilerin oran ve miktarları üzerinde değişiklikler yapılarak vergi gelirleri artırılmaya çalışılmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nce gelir artırıcı anlamda çıkarılan ilk vergi kanunu 28 Temmuz 1920 tarih ve 8 sayılı olanıdır. Bu Kanun'la gümrük resmine beş misli zam yapılmaktaydı.

Gelir artırıcı değişikliklerin en önemlisi 21 Eylül 1920 tarih ve 24 sayılı Temettü Kanunu ile yapılmıştır. Kanunla 30 Kasım 1914 tarihli Temettü Kanunun'da değişiklikler yapılmaktadır. Buna göre, gelir çeşidine göre alınan vergilere 5 ve 10 kat zam yapılmış, ayrıca daha önce vergiden muaf olan şehir ve kasabalar dışındaki sınai müesseseler köylerde bulunsalar dahi vergi kapsamına alınmıştır.

Büyük Millet Meclisi döneminde, özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar, genelde yürürlükte bulunan vergi ve resimlerin miktar ve oranlarına zam yapılmak suretiyle gelir artırmaya çalışıldığına yukarıda değinilmişti. Bu düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz:²⁰

- 9 Kasım 1920 tarih ve 48 sayılı Kanun'la emlak ve arazi ve temettü vergisi tezkere esmanı artırılmıştır.

- 10 Eylül 1929 tarih ve 31 sayılı Kanun'la sigara kağıdı istihlak resmi on paradan yirmi paraya yükseltilmiştir.

- 30 Eylül 1920 tarih ve 32 sayılı Kanun'la elliden altmışa kadar kibriti ihtiva eden bir kutu için alınan resim beş paradan on paraya yükseltilmiştir.

- 30 Eylül 1920 tarih ve 33 sayılı Kanun, oyun kağıtlarından alınan beş kuruş istihlak resminin yirmibeş kuruş olarak alınmasını öngörmektedir. Kanunla kahve ve gazinolarda bulunan bilardo, tavlâ, dama ve satranç tahtalarının adedinden üç yüz kuruş resim alınması hükme bağlanmaktadır.

- 27 Kasım 1920 tarih ve 58 sayılı Kanun'la ağnam resmine bir misli zam yapılmaktadır.

- 23 Eylül 1920 tarih ve 26 sayılı Kanun'la tuzun beher kilosunun üç kuruşa satılacağı hüküm altına almıştır.

- 2 Ağustos 1920 tarih ve 10 sayılı Kanun ile arziye resmi artırılmaktadır. Buna göre ticari eşyanın ambara teslim günü dahil olmak üzere iki gün aşımından sonra geçecek günler için alınmakta olan arziye resmi on misli olarak alınacaktır.

22 Temmuz 1920 tarih ve 96 sayılı kararname ile, memlekete vücut edecek eşyanın gümrük resmine tâbi tutulması öngörülmüştür.²¹

2. Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonrası

Yunanlıların Anadolu'yu işgallerindeki amaçları özellikle Kızılırmak'ın doğusuna kadar uzanıp buraya kadar olan bölgede sürekli kalmaktı. Bu açıdan İkinci İnönü Savaşı'nda Yunan Ordusu yenilmesine rağmen başlıca hedefi olan Ankara'yı ele geçirip milli direnişi kırarak Kayseri'ye kadar uzanmayı sağlamak üzere, geniş çapta taarruz hazırlıkları içindeydi.

Düşman ordusunun Afyon ve Eskişehir hattındaki bu taarruzu tahmin edildiği için, muharebe yapılabilecek yerlerdeki aşarın tahsil edilmesi özel önem taşıyordu. Bu nedenle hazırlanan kanun tasarısı ivedilikle görüşülerek 16 Temmuz 1921'de yasalaştırılmıştı.

16 Temmuz 1921 tarih ve 138 sayılı Garp Cephesi Bilfiil Harekatı Askeriye Sahası Olan Mevakia Münhasır Olmak Üzere Aşarın Sureti Cibayetine Dair Kanun'a göre, Batı Cephesi'nde fiilen askeri hareket alanı olan yerlerde, mahalli idare meclislerince seçilen bir, köy ve mahalle ihtiyar kurullarınca seçilen iki kişiden oluşan bir kurul tarla veya harmanlarda bulunan ürün miktarını tahmin ederek, bu ürün miktarına göre hesaplanacak aşarın aynen yada mükellefin kabul etmesi kaydıyla para olarak tahsilini sağlayacaktı. Ancak, kanun yürürlüğe girdiği günlerde Yunan taarruzu şiddetlenmiş ve sol kanat Türk savunması kırılarak, ordu çember içinde kalma tehlikesi içinde

bulduğundan Sakarya'nın doğusuna çekilmeye başlamıştı. Bu suretle Afyon, Kütahya ve Eskişehir illerinin ürünleri Yunanlıların eline geçmiş ve Türk ordusu önemli bir finansman kaynağından yoksun kalmıştı.²²

Yunan ordusu Sakarya nehrinin doğusuna dayanmıştı. Bu dönemde çıkarılan gelir artırıcı Kanun'ların en önemlisi 21 Temmuz 1921 tarih ve 139 sayılı Muafiyeti Askeriye Vergisi Hakkında Kanun'dur.²³

Sakarya Savaşı'nın olağan gelirlerle karşılanamayacağı açıktır. Bu nedenle olağanüstü gelirlere ihtiyaç vardır. Doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla kanun kuvvetinde emirlerle halktan mal şeklinde toplanması öngörülen bu gelirler Tekalifi Milliye'dir. Tekalifi Milliye Emirleri Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık görev ve yetkisinin verildiği tarih olan 5 Ağustos'u izleyen 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde çıkarılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, kanun kuvvetinde emirler verme yetkisini ilk kez Tekalifi Milliye Emirleri ile kullanmıştır. Emirler on ayrı konuyu kapsamaktadır. Bu emirlerle Türk ulusunun Anadolu'nun tüm kaynakları Milli Kurtuluş Savaşı'mız için harekete geçiriliyordu. Bu yönüyle Tekalifi Milliye Emirleri vergi kavramının çok ötesinde anlam ifade etmekte olup, maddi ve manevi varlığını ortaya koyarak çarpışmayı göze almış bir ulusun yarattığı özveriler bütünüdür. Bu kapsamda Tekalif-i Milliye Emirleriyle altı tür yükümlülük getirilmiştir:²⁴

Birinci tür emirler, mal şeklinde ödeme yükümlülüğü öngörmektedir. Her haneye belli bazı giyecek eşyaları verme yükümlülüğü veren 2 numaralı emir bu türe örnektir.

İkinci tür halk ve tüccarın elindeki temel gıda maddeleri ve ordunun ihtiyacı olan "mamül ve yarı mamül" maddelerin %40'ının devlete verilmesini öngörmekteydi. Bu emirler bir çeşit cebri iç borçlanma olarak nitelenebilir. Devlet bunların bedelini ödemeyi taahhüt etmiş ve savaş sonrasında da ödemiştir.

Üçüncü tür yükümlülük bir tür hizmet vergisi olup, 5 numaralı emir buna örnektir. Bu emirle halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar ayda bir kez asker nakliye yapılması öngörülmüştür.

6 sayılı emrin örnek olarak gösterileceği dördüncü tür emirler ordunun giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallar ile ülkeyi terketmiş olanların mallarına devletçe el konulmasına ilişkindir.

7 sayılı emrin oluşturduğu beşinci tür emirler doğrudan bir el koyma niteliğinde olup, bu emirle, halkın elinde bulunan ve savaş için gerekli bütün silah ve cephanenin üçgün içinde teslimi istenerek, her türlü silah ve cephaneye el konulması öngörülmüştür.

Altıncı tür emirler, belli bir ücret karşılığında bazı sanatkarların ve imalathanelerin ordu ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalıştırılmasına ilişkin bulunmaktadır. 9 Sayılı emir buna örnek oluşturmaktadır.

Tekalif-i Milliye Emirleri, ilçelerde kurulan Tekalif-i Milli Komisyonları tarafından uygulanmıştır. Üyelerinin hiçbir ücret almadan çalıştığı bu komisyonlar “Mahalli Müdaf-ı Hukuk” cemiyetleri temsilcileri, imamlar, muhtarlar ve mahallin en büyük askeri amiri, malmüdüğü gibi devlet memurlarına ilave olarak halk tarafından seçilen on üyeden oluşturuldular. Komisyonların üye ve memurlarından, en küçük bir ihmâl ve görevini kötüye kullananların “vatana ihanet”le suçlandırılıp cezalandırılması öngörülmüştür. Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasını sağlamak üzere İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Tekalif-i Milliye Emirleri yukarıda da değinildiği üzere Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde alınmıştır. Halkın tasarruflarına başvurma ve yeni vergilerin konulması imkanları da olmadığı için bu ölüm-kalım mücadelesinde Türk ulusu kanını, canını, terini Kurtuluş Savaşı’na kaynak olarak vermiştir. Bu sayede önemli miktarda mal ve hizmet kazanımıyla Sakarya Savaşı kazanılmış ve ulus makûs talihini yenmiştir.

1921 yılında yapılan İkinci İnönü Muharebesi ve Kütahya-Eskişehir Muharebesi hemen hemen bütçe olanaklarıyla yürütülmüşken Sakarya Meydan Muharebesi büyük ölçüde bütçe dışı finansman kaynaklarıyla kazanılmıştır.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin bizzat yaratıcısı Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin amacını ve Sakarya Zaferi’nin önemini, vurgulayıcı bir anlatış tarzıyla anlatmaktadır. Tekalif-i Milliye’nin önemini anlatan beyannamenin ayrıntısına girmeyip yukarıdaki kısa özetiyle

yetiniyoruz. Bu emirler 10, 11, 12 Ağustos 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye ve Kurtuluş Savaşı’nda en fazla şehit ve gazi veren yerlerden biri olan Kastamonu’da yayımlanan Açıksöz gazetelerinde tam metin olarak yayınlanmıştır.²⁵

Tekalif-i Milliye Emirleri ordumuzun, her türlü olanaklara sahip, asker sayısı, silah ve mühimmat açısından kıyaslanamayacak ölçüde üstün ve İngiltere Hükümetince desteklenen düşman karşısında ne denli güç koşullar altında savaştığının açık göstergeleridir. Bu emirler savaşın ne pahasına olursa olsun kazanılması gerektiğini göstermektedir.

Tekalif-i Milliye Emirleri içinde Atatürk’ün sözünü ettiği amacı sağlamaya yönelik olan iki numaralı emirdir. İki numaralı emir gereğince Anadolu’da bacası tüten, ocağı yanan her ev cephedekiler için bir çift çorap, bir bez, iç çamaşırı ve bir çift çadır hazırlayacaktı. Böylece, Türk ordusu topluca bir mükellefiyeti yüklenmiş bulunuyordu. 22 gün gece ve gündüz süren çarpışmalar boyunca ordumuzun iâşe ve ikmal işleri son derece iyi yürütülmüştür.

Tekalif-i Milliye Emirleri başarı ile uygulanmış, halkın verdiği veya el konulan ordu ihtiyacı mallar, yükümlü ulaşım kanallarıyla cepheye devamlı yetiştirilmiştir. Cephenin hemen gerisindeki ikmal kolları düzenle çalışmışlar, askerin yiyeceğini ve suyunu, hayvanların saman ve arpasını mevzilere ulaştırmışlardır.

3. Büyük Taarruz ve Sonrası

Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmıştır ancak henüz Kurtuluş Savaşı sonuçlanmamıştır. Düşman orduları Anadolu'dan çıkarılıncaya kadar savaş devam edecektir. Bu nedenle Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasına bir süre daha devam edilecektir.

Sakarya Savaşı'nın son gününde genel seferberlik ilan edilmiş olup, bu atmosfer içinde ordunun moralinin yerinde olması, halkın Tekalif-i Milliye Emirleri ile tüm gücünü Savaşa hasretmesi, yapılacak taarruzun başarı göstergeleriydi. Artık taarruz sırası Türk ordusunda idi.

Ordu genel seferberlik şartları altında Büyük Taarruza hazırlanmaktadır. Büyük Taarruz dönemi de bir çok mali sıkıntı ile geçmiştir. Tüm bu sıkıntılara rağmen borçlanma yoluna gidilmemiş, ulusun özkaynaklarına başvurulmuştur. Büyük Millet Meclisi ve Hükümet yeni kaynaklar bulunmasının çaresizliği içindedir. Genel seferberliğin ilanı ile yüzbinlerce savaşçı silah altına alınmış, bunların yedirilmesi, giydirilmesi ve silahlandırılması için ek gelir kaynaklarına gerek duyulmaktadır. Mevcut bütçe olanakları ile bu giderleri karşılamak imkansız olduğundan ek gelir kaynaklarına başvurulmuştur. Ek gelir sağlamak amacıyla çıkarılan Kanun'ların çoğu mevcut vergilerde gelir artırıcı değişiklikleri öngörmektedir.²⁶

A. Mevcut Vergilerde Artış Öngören Düzenlemeler

Mevcut vergilerde artış öngören düzenlemeleri altı başlık altında inceleyebiliriz:

- Sigara kağıdı, kibrit ve kav kutularından alınan tüketim vergisine ait cezaların artırılması.
- Şeker, çay, kahve ve petrolden alınan tüketim vergisinin miktarının artırılması ve vergi kapsamının genişletilmesi.
- Sigara kağıdından alınan istihlak resminin artırılması.
- Kibrit İstihlak Resmine zam yapılması.
- Konsolosluk harçlarının (Şehbenderler rüsumu) artırılması.
- Para cezalarının artırılması.

B. Yeni Vergi Düzenlemeleri

Büyük Taarruz öncesinde mevcut vergilere miktar ve oran yönünden zam yapılmasının yanısıra yeni düzenlemeler yapılması da zorunlu görülmekteydi.

aa) Deniz Taşıtları Vergisi

15 Nisan 1923 tarih ve 216 sayılı Kanun'la tüm yelkenli ve yelkensiz gemiler ile motor, mavna, kayık ve benzeri deniz taşıtları, müruriye resmi, vize resmi, şehriye resmi, tayfa tezkeresi ve senedi bahri olmak üzere beş ayrı vergilendirmeye tâbi tutulmuştur.

bb) Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü Kanunu

18 Nisan 1338 (1922) tarih ve 223 sayılı sözkonusu kanun 1922 mali yılında uygulanmış süreli bir kanun olup, büyük taarruz için hazırlanmakta olan ordunun en önemli ihtiyaçlarından birini karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Kanunla, Büyük Taarruza hazırlık döneminde önemli miktarda gelir sağlanmıştır. Kanun, 1922 mali yılına ve bir defaya özgü olmak üzere askeri ulaştırma adı altında parasal yükümlülük öngörmektedir. Bu yükümlülük maktu ve nisbi parasal sınırlara bağlanmış ve diğer taraftan da ordunun parasız ulaştırma yaptırabileceği öngörülmüştür.

cc) Müecceliyeti Askeriye Vergisi

Müecceliyeti Askeriye Vergisi 2 Mayıs 1922 tarih ve 228 sayılı Kanun ile getirilmiştir.

Askerlik hizmeti yükümlülüğünde bulunanlar bu vergiye tâbi tutulmuşlardır. Verginin mükellefiyetini as

kerlik hizmeti yükümlülüğüne tâbi olup da çeşitli nedenlerle bu hizmeti fiilen yapmayanlar oluşturmaktadır.

III. Dış Yardımlar

A. Sovyet Yardımları

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında Türk ulusu herhangi bir dış yardımdan yoksundu. Aslında bu savaş ulusun kendi özkaynaklarıyla kazanıldığından dış yardım konusunda Büyük Millet Meclisi Hükümeti özellikle Galata Bankerlerinden ve çeşitli dış finansman çevrelerinin borç verme tekliflerini açıkça reddedilmiştir.

Ancak, Kuvayi Milliye'nin başarıları ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin şekillenmesinden sonra Sovyet Rusya Hükümeti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile temas arayışına girmiştir.

Sovyet Rusya'nın Anadolu'da şekillenmeye başlayan yeni Türk Devleti'nden bazı niyet ve beklentileri söz konusu idi.

Herşeyden önce yeni Sovyet Rejimi Birinci Dünya Savaşında Çarlık Rusya'sına karşı savaşan devletlerce kuşatılmıştı. Rusya'da iç savaş olanca şiddetiyle sürüyordu. Anadolu direnişinin başarı kazanması yeni rejimin yaşama şansını artıracaktı.

Sivas Kongresi'nden sonra Rusların yardım olanaklarını araştırmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Halil Paşa Rusya'ya gitmiş ve Temmuz 1920'de yüz bin lira değerinde altınla Moskova'dan ayrılmıştır. Bu para yardımının yanısıra Sovyet yöneticileri silah ve cephane yardımını da ilke olarak kabul etmişlerdir. İlk Silah ve cephane yardımı 1920 Eylül ayında 3387 adet tüfek, 3623 sandık cephane ve 3000 dolayında süngü olarak ulaştırılmıştı. Sovyet yöneticileri Moskova

anlaşmasının imzalanmasından sonra yardım artırma kararı almışlar, İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması üzerine de 30.000 altın ruble doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırılmıştır. Bu veriler ışığı altında Moskova Antlaşması'ndan önce Sovyet hükümetince yapılan para yardımlarının 11 milyon altın ruble ve 100 bin lira değerindeki külçe altın olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu para yardımlarına ilave olarak silah ve cephane yardımı da yapılmıştır. Silah ve cephane yardımı, 37.912 adet tüfek, 324 adet ağır ve hafif makineli tüfek, 44.587 sandık mermi, 66 adet top ve 141.733 adet top mermisinden ibarettir.

Sovyetler Birliği'nden alınan silah yardımları da Kurtuluş Savaşı açısından büyük önem taşımaktadır. Sovyetlerden alınan tüfekler Kurtuluş Savaşı boyunca sağlanan tüm tüfeklerin dörtte birini oluşturmaktadır. Makineli tüfeklerin dörtte biri, topların üçte biri Sovyetlerden sağlanmıştır. Ayrıca Sovyetlerden gelen tüfek mermisi sayısı, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılan mermilerin çok üzerindedir.²⁷

B. Fransız Yardımları

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan'ı destekleyen ve yer yer Türkiye ile savaştan İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerden ve yandaşları olan diğer batı devletlerinden yardım alınması söz konusu olamazdı. Ancak Batılı devletler içinde Türkiye ile ilk olumlu ilişkilere giren devlet Fransa olmuştur. Dolayısı ile Kurtuluş Savaşı döneminde yardım alabilen tek batılı ülke de Fransa'dır.²⁸

Tablo 15: Fransız Bağışları ve Satınalmalar

Tüfek - Adet	Cinsi	Fişek-Sandık
4.484	Türk	574
3.865	Alman	-
10	Manlihar	-
-	Büyük Çaplı Mavzer	247
-	Gra	101
-	Schneider	577
-	Muhtelif	6
1.730	Büyük Çaplı Martin	-
10.089	TOPLAM	1.505
	Brege Tayyaresi(*)	10

Hangar(*)	10
Yedek Motor(*)	4
Telsiz İstasyonu(*)	3
Telsiz İstasyonu(*)	3

(*) İşaretli olanlar satın alma, diğerleri bağıştır. Kaynak: Cihan Duru vd. Atatürk Dönemi Maliye Politikası, Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, Tisa Matbaacılık San. Ltd .Ş. Ankara Nisan 1982, s.361

Ankara Hükümet'ini resmen tanıyan ilk Batı devleti Fransa olmuş ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da Türk-Fransız Antlaşması imzalanmıştır. Fransızlar, Adana'yı terk ederken ellerinde bulunan silah, cephane ve diğer savaş araçlarının bir bölümünü bağış olarak bırakmışlardır. Araç ve gereçlerin diğer bölümü satın alınmıştır. Bağış ve satın alma yoluyla elde edilen savaş araçlarının miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²⁹

C. Hint Yardımları

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Türklere yardım uzatanlar arasında Hint Müslümanlarını da anmak gerekiyor. Burada sözü edilen Hint Müslümanları uzun mücadelelerden sonra, 15 Ağustos 1947'de bağımsızlıklarını kazanarak Pakistan Devleti'ni kurmuşlardır.

8-10 Temmuz 1921 tarihinde Karaçi'de 5.000 temsilcinin katılımıyla "Hindistan Hilafet Konferansı" toplandı. Konferans sonunda Hindistan'ın bağımsızlığı üzerine alınan kararlar yanı sıra Ankara Hükümeti'ne yardım toplanması da öngörülmüştür.³⁰ Hindistan Kongresi'nin kararına koşut bir görüş 1921 Temmuz'unda işbirliğinden kaçınma komitesi raporunda belirtildi.

1921 Eylülünde Gandhi, "Young India" gazetesinde, yazdığı "Sadakata karışmak" adlı bir makalede "Müslümanlar, İzmir'e ve Ankara Hükümeti'ne yardım fonlarına yardım toplamalıdır demiştir.³¹ Hint yardımlarının 500-600 bin lira olduğunu ve bunun 70 bin İngiliz liralık kısmının da Mart 1922 tarihinde gönderildiği belirtilmiştir. Diğer bir kaynağa göre Hint Müslümanlarının, gönderdikleri toplam yardım 125 bin İngiliz lirasıdır.³²

Oysa, Hindistan Hilafet Cemiyeti'nce Türk Kızılayı'na yardım olmak amacıyla toplanan ve İtalya'da bulunan Cami (Baykurt) Bey aracılığıyla Ankara'ya gelen yardım sadece 300 bin liradır. Müslüman Hintlilerin bu amaçla Hilafet cemiyetine yaptıkları bağışın daha fazla olduğu, fakat Türkiye'ye gelinceye kadar kayba uğradığı söylenmektedir. Hint yardımlarının Osmanlı Bankası'nda muhafaza edildiği ve savunma harcamalarında kullanıldığı Savunma bakanı Kazım Özalp'ın anılarında da belirtilmektedir.³³

Sonuç

Milli Mücadele bütçeleri olağanüstü dönem olan Kurtuluş Savaşı'nın koşullarını göstermektedir. Bu dönemde işgalciler ve Anadolu'da yer alan bunların yerli işbirlikçileri ile mücadelede ülkenin milli kaynakları devreye sokulmuş ve Anadolu halkının maddi ve manevi katkılarıyla bu savaş başarıyla sonuçlandırılmış, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

1920-1923 yıllarını kapsayan bütçelerin ortak özelliği savaş bütçeleri olmalarıdır. Tüm bütçelerde Milli Savunma Bakanlığı harcamaları savaş nedeniyle en büyük paya sahip olmuşlardır. Aynı dönemde bu olağanüstü durum nedeniyle bütçeler sürelerinde hazırlanıp yürürlüğe girememiş, harcamalar avans Kanun'larıyla yapılmıştır. Yine çok sayıda ek ödenek yasalarının çıkarıldığını görüyoruz. Ancak uzun yıllar sonra çıkarılan kesin hesap yasalarıyla ilgili dönemlerin bütçeleri kesinleştirilmiştir.

- 1 Maliye Bakanlığı, Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı, Ankara, Aralık 1994, s. 18.
- 2 Maliye Bakanlığı, s. 19.
- 3 Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 523.
- 4 Duru vd., s300-306.
- 5 Maliye Bakanlığı, s. 21-22, DURU vd., 308-315.
- 6 Duru vd, s. 310.
- 7 Düstur 3. T., C: XV, s. 1414.
- 8 Maliye Bakanlığı, s. 24-25.
- 9 Maliye Bakanlığı, s. 25.
- 10 Düstur, 3. T., C. 15, s. 1415.
- 11 Mete Tunçay, Korkut Boratav ve Diğ., Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi 4, 5. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1997, s. 274.
- 12 Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s. 8-9.
- 13 Utkan Kocatürk, Atatürk ve Devrim Kronolojisi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973, s. 35.
- 14 Maliye Bakanlığı, Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayın No: 1994727, Ankara, Aralık 1994, s. 26-27.

- 15 Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 108-109.
- 16 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C: 1, Türk Tarihi Enstitüsü, 13ncü Baskı, İstanbul 1973, s. 30-31.
- 17 Maliye Bakanlığı, Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayın No: 1994727, Ankara, Aralık 1994, s. 27-28.
- 18 Maliye Bakanlığı, s. 29.
- 19 Mali Kanunlar, C: I, s. 12-13.
- 20 Maliye Bakanlığı, s. 30.
- 21 Fikret Ünlü, Muzaffer Tıraç, Zafer Kükrer, 1920-1929 Bütçeleri, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 19787190, s. 45-46.
- 22 Mali Kanunlar. C: I, s. 46.
- 23 "Harbi Umumi Esnasında Kura Ahalisine Zimmet Koydolunan Aşarın Sureti Cibayeti Hakkında Kanun", s. 46.
- 24 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt: II, s. 615.
- 25 Kazım Özalp, Milli Mücadele, 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayını C: I, s. 190.
- 26 Maliye Bakanlığı, s. 47-53.
- 27 Stefanos Yerasimos, Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979, s. 635.
- 28 Cihan Duru vd., s360.
- 29 Cihan Duru vd. s361.
- 30 R. K. Sinha, Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, Milliyet Yayınları, 1972, s. 118.
- 31 Sinha, s. 118-119.
- 32 Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Sander Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul, 1973, s. 457.
- 33 Kazım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, C: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri XVI, Sayı 13, Ankara, 1971, s. 213.

Armaođlu Fahir, Siyasi Tarih, SBF Yayınları, Ankara, 1964,

Atatürk Kemal, Nutuk, C: 1, Türk Tarihi Enstitüsü, 13. Baskı, İstanbul 1973,

Aysan Mustafa, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İstanbul, 1970,

Boratav Korkut, Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara, 1982,

Çelik Edip, 100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi, İstanbul, 1969,

Duru Cihan ve Diğ., Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I. Kitap Mondrostan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, TİSA Matbaacılık San. Ttd. Ş., Ankara, Nisan 1982,

Düstur 3. T., C: XV,

Erođlu Hamza, Türk Devrim Tarihi, Beşinci Baskı, AİTİA Yayını, Ankara, 1977,

İğdemir Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969,

Kinross Lord, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Sander Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 1973,

Kocatürk Utkan, Atatürk ve Devrim Kronolojisi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1973,

Mali Kanunlar, C: I,

Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923), Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayın No: 1994/27, Ankara, Aralık 1994,

Mumcu Ahmet, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1982,

Müderrişoğlu Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Maliye Bakanlığı 50nci Yıl Yayınları, Ankara, 1974,

Özalp Kazım, Milli Mücadele 1919-1922, C: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri XVI Sayı 13, Ankara, 1971,

Selek Sebahattin, Anadolu İhtilali, 6. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976,

Sinha R. K., Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, Milliyet Yayınları, 1972,

Şimşir Bilal N., Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981,

Tunçay Mete ve Diğ., Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi 4, 5. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, Temmuz 1997,

Ünlü Fikret, TIRAÇ Muzaffer, KÜKRER Zafer, 1920-1929 Bütçeleri, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 19787190,

Yerasimos Stefanos, Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979